
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Γεωργίου Ι. Μαντζαρίδη, *χρόνος και άνθρωπος*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 159.

Ο συγγραφέας στο ανωτέρω έργο, το οποίο αποτελείται από εννέα κεφάλαια, επιχειρεί μια παρουσίαση της θεωρήσεως του χρόνου στην αρχαία, την χριστιανική και την σύγχρονη σκέψη. Το έργο χαρακτηρίζεται από συντομία και περιεκτικότητα. Οι παρατηρήσεις του συγγραφέα στηρίζονται στην ορθόδοξη φιλοσοφική παράδοση με την οποία η θεώρηση του χρόνου αποκτά νέο περιεχόμενο.

Στο 1ο κεφάλαιο εκτίθεται εν πλήρει συντομία η προβληματική του χρόνου στην αρχαία ελληνική σκέψη (Πλάτων, Αριστοτέλης, Πλωτίνος), η βιβλική θεώρηση του χρόνου, η πατερική διδασκαλία περί χρόνου (Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Μάξιμος Ομολογητής, Αυγουστίνος) και η νεώτερη και σύγχρονη σκέψη περί χρόνου (Λάϊμπνιτς, Νεύτων, Καντ, Αϊνστάιν).

Ακολούθως (2ο κεφάλαιο) εξετάζεται η σχέση μεταξύ του χρόνου και του χώρου. Κατά τον συγγραφέα ο χώρος είναι περιοχή φθοράς και θανάτου, αλλά μεταμορφώνεται σε πλαίσιο φανερώσεως της αγάπης του Θεού.

Στο 3ο κεφάλαιο υπάρχει η άποψη ότι ο χρόνος δεν αποτελεί ένα απλό αντικειμενικό δεδομένο αλλά υπαρξιακή διαδικασία. Γίνεται λόγος για τον χρόνο των φυσικών φαινομένων, τον χρόνο του ψυχικού κόσμου, τον ονειρικό και τον εκστατικό χρόνο, τον χρόνο του συγχρόνου ανθρώπου. Τονίζεται ιδιαίτερος ο χρόνος της ζωής των πιστών ως χρόνος μετανοίας και ως χρόνος κοινωνίας με τον Θεό.

Στο 4ο κεφάλαιο υπάρχει η άποψη ότι ο χρόνος επαναπροσδιορίζεται δια της παρουσίας του Χριστού στον κόσμο. Ο Χριστός δεν περιορίζεται από τον χώρο και τον χρόνο, οι οποίοι γίνονται δεκτικοί του φωτός του Χριστού.

Στο 5ο κεφάλαιο τονίζεται ιδιαίτερος ότι η βασιλεία του Θεού είναι παρούσα και ως παρούσα καταργεί τις διαιρέσεις του χρόνου. Άλλωστε και η Εκκλησία, η οποία φανερώνεται εν χρόνω, δεν υποτάσσεται στον χρόνο αλλά οδηγεί στην αιωνιότητα.

Στο 6ο κεφάλαιο γίνεται λόγος για την παράδοση. Κατά τον συγγραφέα «το πρόβλημα της ορθής θεωρήσεως της παραδόσεως είναι πρόβλημα ορθής θεωρήσεως του χρόνου και του χώρου». Στο πρόσωπο του Χριστού ενώνεται το χρονικό με το αιώνιο.

Το 7ο κεφάλαιο αποτελεί ιδιαίτερη και σημαντική αναφορά στον μοναχισμό, ο οποίος καλλιεργεί την πνευματική παράδοση. Επισημαίνεται ορθώς ότι η ανάγκη της παρουσίας των αγίων είναι μεγάλη, δοθέντος ότι είναι υπαρκτός ο κίνδυνος της εκκοσμικεύσεως της εκκλησιαστικής ζωής.

Στο 8ο κεφάλαιο τονίζεται ότι η μεταμόρφωση του χρόνου πραγματοποιείται με τη

μεταμόρφωση του ανθρώπου. Ενδιαφέρουσα είναι η σκέψη περί της υπάρξεως της αιωνιότητας και της ανυπαρξίας του χρόνου: ο χρόνος υπάρχει «κατ' εικόνα» της αιωνιότητας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο αναλύεται ο λειτουργικός χρόνος. Κατά τον συγγραφέα «οι ακίνητες εορτές μαρτυρούν την έλευση της αιωνιότητας στον χρόνο, ενώ οι κινητές βεβαιώνουν τη μετάβαση από τον χρόνο στην αιωνιότητα». Ο λειτουργικός χρόνος μεταμορφώνει τον φυσικό χρόνο.

Η θεώρηση του χρόνου υπό το φως της ορθοδόξου φιλοσοφικής παραδόσεως είναι σημαντική και για τον λόγο ότι τα σχετικά έργα είναι ελάχιστα. Το ανωτέρω έργο, αν και χαρακτηριστικώς σύντομο, δεν παύει να αποτελεί συμβολή στην ορθόδοξη θεώρηση του χρόνου. Η ουσία λεπτομερούς αναλύσεως της θύραθεν διανόησης περί χρόνου δεν αναιρεί την σπουδαιότητα του έργου.

Γενικώς μπορεί να παρατηρηθεί ότι το ανωτέρω έργο είναι άκρως ενδιαφέρον. Ο λειτουργικός χρόνος της Εκκλησίας είναι «ο χρόνος της Βασιλείας του Θεού, το αδιάστατο παρόν της Όγδοης Ημέρας, είναι ένας τρόπος υπάρξεως, είναι το γεγονός της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό ως διάρκεια λυτρωτικής κοινωνίας». (Χρ. Γιανναρά, Το πρόσωπο και ο έρωσ, Αθήνα 1976, σσ. 202-203).

Ας σημειωθεί ότι οι Πατέρες δεν έγραψαν πραγματείες περί χρόνου. Η βιβλιογραφία η οποία παρέχεται στις υποσημειώσεις του βιβλίου είναι ιδιαίτερος χρήσιμη. Υπάρχει επίσης ευρετήριο εννοιών και πραγμάτων (σσ. 153-159).

ΔΗΜ. Β. ΜΠΑΛΤΑΣ
ΑΘΗΝΑ

Κ. Βουδούρη (ed.), *Η φιλοσοφία της ελληνικής παιδείας*, Αθήνα 1991, σελ. 173.

Το βιβλίο αυτό, που εκδόθηκε υπό την επιμέλεια του Καθηγητή Κωνσταντίνου Βουδούρη, έρχεται να συμπληρώσει και να διευρύνει στον ελληνικό χώρο την έρευνα σε περιοχές του φιλοσοφικού λόγου που σχετίζονται άμεσα με τα θέματα που απασχολούν κατά κύριο λόγο και έντονα τον σύγχρονο φιλοσοφούντα.

Ειδικοί ερευνητές, τόσο από τον ελλαδικό χώρο όσο και από την διασπορά, εκπροσωπώντας διαφορετικούς τομείς της διανόησης, επιχειρούν μια εις βάθος ανάλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει σήμερα η ελληνική παιδεία και προτείνουν λύσεις προκειμένου η παιδεία μας να προσανατολιστεί μέσα στον σύγχρονο κόσμο.

Για την συστηματική παρουσίαση του έργου μπορούν οι μελέτες που δημοσιεύονται στον παρόντα τόμο να χωριστούν, ανάλογα προς την θεματική τους και διά λόγους μεθόδου, σε τρεις κύριες ενότητες —αν κι όχι πάντοτε με την ίδια ευκολία κατάταξης: μια φιλοσοφική, μια ιστορική και μια πρακτική. Στο τέλος του βιβλίου δημοσιεύεται πλούσια βιβλιογραφία σχετική προς την φιλοσοφία και την ιστορία της ελληνικής παιδείας.

Στην πρώτη ενότητα η μελέτη του πρωταρχικού παιδευτικού φαινομένου γίνεται με